

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), II/1 (2013), 169-205

“DÜZENLEME OKULU”NUN PERSPEKTİFİNDEN “ÇİN’İN EKONOMİ-POLİTİĞİNE” VE “KÜLTÜREL YAPISI”NA BAKMAK

Gökhan GÖKGÖZ*

Özet

1970’li yıllar kapitalizmin tarihinde önemli bir uğrağı temsil eder. Bu dönemde, ilgili kriz halinden çıkmaya dönük olarak, bir yandan sermayenin daralan coğrafyası için yeni mekânlar aranırken diğer yandan bu mekânlarda sıradan hayatlar süren insanların kültürel hallerine işlemsel bir değer yüklenir. İnsanların en sıradan pratikleri, bilişsel yapıları, tarihsel arka planları, beklentileri ve psikolojileri finansallaşma sürecinin istikrarı için bir düzenleme biçimi olarak görünürlük kazanır. Bu kültürel haller, sermaye ile devletin arasındaki stratejik-ilişkiye biçim kazandıran, küresel alanda hareket eden finansal sermayenin akış yörüngesine müdahale eden, devletin toplumsal alan üzerindeki hegemonya stratejilerinin içini dolduran bir mahiyet kazanır. Küresel-finansal sermayenin, ulusal alana göstereceğı tevccüh, ulusal devletin, bu kültürel halleri belli bir çerçevede tutma becerisine bağılı hale gelir. Bu çalışmada, “düzenleme okulu”nun kavramsallaştırmaları içerisinden geçerek, Çin’deki bu kültürel-toplumsal hale ulaşmaya çalışılacak; Çin’de 1978 sonrası dönemde uygulanan ekonomi-politikanın içerimlerinin, bir toplumsal-kültürel “diyet ödeme hali” ile iç içe geçtiğı vurgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çin, Düzenleme Okulu, Ekonomi-Politik, Kültür, Finansallaşma, Doğu Türkistan, Emek, Kültürel-Ekonomi Politik

---

* Uzman, Gazi Üniversitesi, gokhangokgoz@gazi.edu.tr

Abstract

**From the Perspective of "Regulation School"
Looking at the "China's Political Economy" and "Cultural State"**

1970's represents an important moment in the history of capitalism. During this period, to exit the crisis, on the one hand searching for new places for narrowing geography of capital, on the other hand an operational value is loaded cultural states of people who live ordinary lives in these places. The ordinary practices, cognitive structures, historical backgrounds, expectations and psychologies of people become visible as a form of regulation for the stability of the process of financialisation. These cultural states become a character that gives form to strategic-relationship between capital and the state that interferes the flow orbit of financial capital moving in global scope, which stuffs hegemonic strategies of state that imposed on the social area. The countenance of global-financial capital to the national space depends on the ability of the national state to keep a particular frame these cultural states. This study, using "regulation school"s conceptualization, tries to reach this cultural-social state in China; the contents of economy policy in China in the period after 1978 will emphasize intertwined with a social-cultural "pay the price".

Keywords: China, Regulation School, Political Economy, Culture, Financialisation, East Turkistan, Labor, Cultural-Political Economy.

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti, "Sosyalizm", "Kapitalizm" ve "Demokrasi" kavramlarının merkezini oluşturduğu tartışmalarının Asya'daki temel zemini konumundadır. Bu yalnızca Çin'in tarihsel gelişiminin, bu kavramların ilkinden sonuncusuna yönelen evrimi işaret etmesinden değil; aynı zamanda kategorik olarak bu kavramlar üzerinden yapılan ayrımların, bu kavramlar arasında kurulan bağıntıların, Çin'in toplumsal gerçekliğinde bir tekabülünün olmamasından da kaynaklanır. İktidardaki Çin Komünist Partisi, onun ekonomi-politik adımları için kullanılan "piyasa sosyalizmi" retorik, bu retorik içerisinde özel mülkiyetin kamu varlıkları karşısından giderek artan ağırlığı ve siyasal katılımın önündeki engeller, demokrasi ile siyasal sistemler (kapitalizm, sosyalizm vb.) arasında a priori kurulacak bir ilişkiyi daha en baştan sorunlu hale getiriyor. Peki nasıl kavramsallaştırılmalı? Bu süreç, uluslararası bağlamda sınıf siyasetinin sermaye ilişkilerini merkeze

alan yapısının, Çin'deki münferit bir görünümü olarak mı değerlendirilmeli; yoksa kapitalizmin oligarşik yapısı içerisinde, Çin Komünist partisinin sisteme ve/veya piyasaya ilişkin karşı çıkışları, piyasaların işlemlerini sekteye uğratmayacak bir alana akıtılmasını mümkün kılan “emniyet sübabı” rolüne referansla mı değerlendirmeli? Ekonomik alan ile siyasal alanın, Çin'in sosyalist geçmişine, bu geçmişin ürettiği değerlere ve piyasa reformlarına eş zamanlı göndermelerle kurulan yeni bileşkesi önemli bir inceleme nesnesi olarak karşımızda duruyor.

Nitekim, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Doğu ve Güneydoğu Asya'yı incelemiş olan Scalapino, bu bölgede üç tip rejimin varlığından bahsetmektedir. Bunlardan ilki, ekonomik planlamaya, siyasi ve toplumsal düzenlemenin eşlik ettiği, Çin, Kuzey Kore, Vietnam gibi “Leninist tek-parti” sistemi; ikincisi, Güney Kore ve Tayvan'ı için alan, siyasal anlamda otoriter, ekonomik anlamda çoğulcu olan, “otoriter çoğulcu” sistem ve üçüncüsü, Japonya, Malezya, Hindistan, Singapur'da görülen “liberal demokrasi”dir.¹ Bu model etrafında, Çin, sosyalist olarak başladığı süreci, liberal olarak devam ettiriyor; giderek yoğunluğunu arttıracak bir biçimde birinci tip rejimden, üçüncüye doğru dönüşüyor.

Bu yazı içerisinde, bu dönüşümün hatları, pratik uygulamalar ve teorik kabullerdeki değişimlerle beraber ele alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, liberal kabullerin gerek parti içindeki ağırlığını hissettirdiği gerekse ekonomik alanda uygulanmaya başladığı 1978 ertesini dönem, ana izleği oluşturmuştur. Sosyalizmden kapitalizme doğru evrilen sürecin, aslında, devlet içindeki kabullerin evrimi olduğundan hareketle; devletin öncelikle dışa açılma daha sonra ise bölgesel liderliği ele geçirme yönündeki rekabetçi yönelimi, küresel ölçekte işleyen birikim rejimi ile ilişkisi çerçevesinde anlamlı olacağından, yeni devlet formundaki temel mekanizmalar ele alınmaya çalışılmıştır.

---

1 Robert A. Scalapino, **The Politics of Development: Perspectives on Twentieth-Century Asia**, Cambridge 1989, s. 62.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

Bu konuda İngiliz Düzenleme Okulunun en önemli temsilcisi olarak görülen Bob Jessop'un devlet kuramını oluşturan kavramlar kullanılmış; Schumpeterci Post-Ulusal Çalıştırma Devletini bütünleyen, düzenleme ve/veya birikimi verimli kılmaya yönelik olarak işlev yüklenmiş, küreselleşme sürecinin farklı ölçeklerinde –*yerel/kentsel, bölgesel, küresel*- rekabeti arttırmaya yönelik araçlar, Çin özelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Schumpeterci Çalıştırma Devleti, bizatihi inşasında rol yüklediği, bir özne olarak içinde yer aldığı ve bir cazibe merkezi olarak sarmalanması yönünde aktif olarak görev aldığı, "kü-yerelleşme", "küre-kentleşme" süreçleri ve "bölgeselleşme" eğilimleri; bu eğilimlerin neticesinde şekillenen "özelleştirme" ve "tarım politikaları"; bu süreçlerin/eğilimlerin toplumsal sınıflarla ve bu sınıfların içine yerleştiği kültürlerle ilişkisi; ve en nihayetinde dayandığı temelleri "de facto"² değiştirmeye yönelmiş Çin Komünist Partisi ile önce devletin alanı sonra da paranın küresel coğrafyası arasındaki stratejik ilişki etrafında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Jessop'un, "kü-yerelleşme" olarak tanımladığı süreç ışığında, Çin'de ailenin temel ekonomik birim haline getirildiği adem-i merkezileşme süreci; küreselleşmenin temel ölçeklerinden birisi olan "bölgeselleşme" noktasından, Çin-Tayvan ve Hong Kong birlikteliği; "küre-kentleşme", küresel olana kentler arasında oluşan bir ağ üzerinden ulaşma analizi, Şangay örneği üzerinden somutlanacaktır. Diğer yandan Jessop'un iki uluslu –*tek ulusa karşı iki ulus*- hegemonik strateji modelinin, Çin'de benimsenen ve özellikle Çin emekçileri ile Doğu Türkistan halkı üzerinde ekonomik ve kültürel etkileri somut olarak görülen "tek ülke-iki sistem" siyasası ile de paralel nitelikler taşıdığı düşünülmektedir.

Düzenleme Okulu Yaklaşımı:

Michel Aglietta, Robert Boyer ve Alain Lipietz tarafından formüle edilen

---

2 Kyung-won Kim, "Marx, Schumpeter ve Doğu Asya Deneyimi", **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**, (der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner), (çev. E. Özbudun ve L. Köker), Ankara 1994, s. 16-36.

bu yaklaşım, başta Fransa olmak üzere, gelişmiş batılı ülkelerin ekonomik açıdan nasıl yapılandığını, ekonomik krizlerle nasıl başa çıktığını ve nasıl değişim yaşadığını açıklamaya çalışmaktadır.³ Bu yaklaşım, Kumar'ın ifade ettiği gibi, “kapitalizmin tarihinin belli bir düzenleme tarzına belli bir birikim rejiminin rehberlik ettiği”⁴ temel varsayımından yola çıkarak, kriz sürecine yaklaşmıştır. Ve 1970’li yıllarda baş gösteren krizi –*nitekim, bu kriz, Çin’in piyasa sosyalizmine geçiş sürecini önceler-*, kitlesel üretim ile kitlesel tüketim arasında Keynesyen Refah Devleti tarafından kurulan dengenin ve bu dengeye yaslanan birikim rejiminin, dengenin bozulmasıyla ortaya çıkan bir sonucu olarak değerlendirmekte⁵; dengeyi sağlayıcı kurumlarda yaşanan sorunu veri olarak krizi açıklamaktadır. Bu açıklamaya göre, kriz sürecinde, Fordizmin kitlesel üretim, kitlesel tüketim ve modernist kültürel formlarının yerini; Postfordizm, esnek üretim teknikleri, farklılaşmış tüketim yapıları ve postmodern kültürel formlar almıştır.⁶

---

3 Muhammet Kösecik, “Yerel Yönetim Teorileri ve Merkez-Yerel Yönetim İlişkilerindeki Merkezileşme: Thatcher Dönemi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, c. IX/1 (2000), s. 35.

4 Krishan Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, (çev. Mehmet Küçük), Ankara 1999, s. 73.

5 Bu değerlendirme, Çin örneğinde de geçerlilik arzeder; zira, kriz koşullarını aşmak, öncelikle sermayenin coğrafyasının gelişmesi yönündeki politik ve toplumsal engelleri ortadan kaldırmakla ilişkili hale gelir; politik alanın yeniden pozisyonlandırılmasını gerektirir. 1978 değişimi, Çin örneğinde, bu tür bir değişime tekabül eder. Başka bir yerden Harvey’in belirttiği üzere, “Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve ardından Çin ekonomisinin dışa açılması, sermaye birikimi için, o zamana kadar mevcut olmayan yeni devasa alanlar ortaya çıkardı. Eğer bu yeni alanlar açılmasaydı, son otuz yılda aşırı birikmiş sermaye ne yapardı?” (David Harvey, **Yeni Emperyalizm**, (çev. Hür Güldü), İstanbul 2003, s. 124). Kuşkusuz bu hal, Çin’de uygulanan ekonomik anlamda ilkel ve katı, politik anlamda kapalı, kültürel anlamda da ayrımcı stratejilerin arka planını oluşturur.

6 R. Burrows,, N. Gilbert, and A. Pollert, “Introduction: Fordism, Postfordism and Economic Flexibility”, **Fordism and Flexibility Divisions and Change**, (edited by N. Gilbert, R. Burrows and A. Pollert), London 1994, s. 3.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

Sermayenin, kitlesel üretimin ve onun politik-kurumsal üst yapısının bunalımına çözüm bulamaması, teknolojik gelişme ve bilgi devrimiyle birleşince, esnek ve çok amaçlı ilişkiler temelinde yeni örgütlenmelerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.⁷ Esnek düzenleyici kurumların, örgütlenme yapılarının, devlet teşkilatının, kültürel formlarının yol göstericiliğinde, birikim rejimi, krizden çıkış koşullarını, yine kendi içinden çıkarmıştır. Aglietta, krizden çıkış koşullarını, "yeni Fordizm" olarak terimleştirmektedir. Yeni fordizm, emek sürecinin yeniden örgütlenmesini de içerdiğinden, Fordizmin krizi, kurumsal düzeyde, emek örgütlenme tarzının da krizidir.⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrası tekeli düzenleme tarzını oluşturan, refah devleti (talep artışını düzenleyen), sosyal güvenliği merkeze alan toplu sözleşmeler (sigorta, istihdam sistemini ve ücret düzeyini düzenleyen) ve banka-kredi sisteminin (birikim ve rekabet için para arzını düzenleyen) yerine; otomasyonu ve yeni iş örgütlenmesini içine alan yeni bir bileşimin koyulması zorunludur.

Buradaki asıl sorun, Aglietta'nın da belirttiği üzere, düzenlemenin, nasıl "hem ekonomik hem ekonomi-dışı ve hem kendileri yapılar içinde örgütlenmiş hem de belirleyici yapıyı, yani üretim biçimini yeniden üreten biçimler ürettiği" sorusuna cevap bulabilmektir. Bu sorunun yanıtı, "ücretlilik ilişkisi" olarak belirmiştir.

Bob Jessop'un İngiliz ve diğer Atlantik Fordist ekonomiler arasındaki karşılaştırmaya dayanan çözümlenmeleri, düzenleme yaklaşımına önemli bir katkı sağlamış; Fransız düzenleme okulunun yumuşak karnı olarak da değerlendirilen "devlet" üzerine, Paris dışından, önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu Jessop'un kendisinin düzenleme kuramcısı olup olmadığından ziyade, yeni, Post-fordist birikim rejiminin düzenlenmesine katkı yapacak olan devletin biçim ve işlevlerindeki değişimleri tanımlama çabasının, düzenleme yaklaşımı için arz ettiği önemden ileri gelir. Bu bağlamda, Jessop'un çalışması,

7 İlker Belek, **Postkapitalist Paradigmalar**, İstanbul 1997, s. 246.

8 Erol Taymaz, "Kriz ve Teknoloji", **Toplum ve Bilim** (1993), s. 56-61.

9 Michel Aglietta, **A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience**, London 1979, s. 13, 16.

devlete “stratejik-ilişkisel yaklaşım” ile düzenleme yaklaşımının neo-Gramscici bir yorumunu birleştirir.¹⁰

Öyle ki; düzenleme yaklaşımının, iktisadı bütüncül olarak ele alan, yalnızca ekonomik kategorilerden ziyade, sürekli olarak kendisini yeniden üretebilmesini sağlayan sosyo-kültürel kategorileri de analize katan çabaları ile; Gramsci'nin, siyaseti bütüncül olarak ele alan, yalnızca devlete ilişkin kategorilerden ziyade, devletin de içinde yer aldığı siyasal alanı dolayımlayan bir başka deyişle hegemonyayı kuran, devlet dışındaki unsurlar, örgütler, kurumlar, güçleri aynı potada eritir. Bütüncül iktisat ile bütüncül siyaset, bu potada, birbirlerini belirlerken kendileri belirlenir. Bir başka deyişle, ekonomi ile siyaset ve/veya ekonomi ile kültür, ya da ekonomi ile ekonomik verimliliği her defasında yeniden üreten –görünürde- ekonomi dışı unsurlar arasındaki ilişki, “stratejik-ilişkisel”dir.

1978 Sonrası Dönem: “Piyasa Sosyalizmi” ve “Çin”

1970'lerin ortalarında yaşanan kriz sürecine paralel tüm dünyada yaşanan yapısal dönüşüm, tüm radikal kazanımlara rağmen Çin'de devrim sürecinin büyüttüğü bürokratik mekanizmalara da görünürlük kazandırmıştır. Wood, Çin'deki bu yapıyı “bürokratik merkezi devletin emperyal egemenliği”¹¹ olarak ifade eder. Çu En Lay'in tarifıyla; “toprak sahipleri sınıfı, burjuvazi ve diğer sömürü sınıflara ek olarak, toplumda, parti'de, hükümet organlarında, ekonomik örgütlenmelerde, kültür ve eğitim departmanlarında filizlenen yeni burjuva ögeler, (...) kapitalizmi geliştirmek için durmaksızın ellerini birleştirmektedirler.”¹² Devrim ertesi dönemin, en yüksek ideali olan ve ilk otuz yıla anlam veren, eşitlikçi bir toplum ideali, yine parti kadroları tarafından “zenginleşmenin şerefli bir iş” olduğu şeklinde dönüştürülmüştür. Ve 1978

---

10 Bob Jessop, **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, (çev. Betül Yayar ve Alev Özkazanç), İstanbul 2005, s. 212.

11 Ellen M. Wood, **Sermaye İmparatorluğu**, (çev. Sami Oğuz), Ankara 2006, s. 9

12 Harry Magdoff, **Küreselleşme ve Yaklaşan Sosyalizm**, (çev. Barış Baysal), İstanbul 2008, s. 91.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

ertesi döneme yön veren temel retorik bu olmuştur. Çin Komünist Partisinin, 18 ve 22 Aralık 1978 tarihlerinde yapılan 2. kongresinde, partinin amacının "sınıf mücadelesi" değil, "ekonomik kalkınma" olduğunun vurgulanmasıyla yeni dönem başlamıştır. Dolayısıyla Petras'ın da belirttiği gibi, "1970'lerin sonundan günümüze Çin'in liberalizasyon politikaları için teşvikin, hükümetin en yüksek kademelerinde alınan iç politika kararlarının ürünü olduğu konusunda hiç şüphe yoktur."¹³

Bu *-yeni-* döneme genel olarak baktığımızda, üretimde ve toplam ulusal gelirden olağanüstü bir artış olduğu doğrudur. Ancak, çok zengin bir üst katman ve rahat bir orta sınıftan geride kalanlara yoksulluk, güvencesizlik, işsizlik ve eğitim ve sağlık hizmetlerindeki gerileme getirmesi nedeniyle reform olduğunu söylemek aynı oranda doğru olmaz. Öyle ki, Dünya Bankasının verilerine göre, 1993-2004 arasında sanayideki yüzde 11,2'lik katma değer artışının yüzde 90'dan fazlası istihdam artışı değil, emek üretkenliği artışı biçimindedir ve nitekim bu artış, emek tasarruf eden teknolojilere dayanan sermaye yoğun yatırımlar sayesinde. Buna paralel olarak, 2002 yılında dünyada en fazla yabancı yatırım çeken ülke olan Çin'de, yatırım hacminde en çok dikkat çeken sektörler, ileri teknoloji ve bilişim olmuştur.¹⁴ Batı Avrupa kaynaklı bütün yatırımlar, Hong Kong üzerinden giriş yapıldığından, 1979-2004 arasındaki yabancı yatırım oranında Hong Kong ilk sırada yer alsa da, bu dönemdeki ikinci büyük yabancı yatırım kaynağı, ABD olmuştur. Dolayısıyla, Çin için bir büyümeden söz edilecekse eğer, bu büyümenin kaynağı öncelikle, yabancı sermaye olmuştur. Bunun sonrasında, orta sınıfın genişlemesine paralel olarak tasarrufların birikmesi, iç tasarrufun tüketime yönlendirilmemesi, Çin'i sermaye için en önemli üretim sahası haline getirmiştir. Bu durum, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin ardından verdiği taahhütler ve yabancı sermaye için üretim koşullarını esnekletmesine paralel olarak zamanla daha

13 James Petras, "China: Is High Growth–High Risk Liberalization the Only Alternative?" http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=14006, Ekim 2007, (Erişim Tarihi. 13 Kasım 2007).

14 Ebru Arısoy, Güzin Bayar ve Burak Soranlar, "Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti", **Dış Ticaret Dergisi**, s. XXXII (2004), s. 2.

da artacaktır.¹⁵ Büyümenin sermaye kesimi ve yine bu kesimin seslendiği Çin orta sınıfı için anlamı kesirse de, sıradan hayatlar süren emeğe yansımaları bu oranda doğrudan değil.

Dolayısıyla, bu kesim için büyüme, olağanüstü düşük ücretli Çinli emeğin, yabancı sermaye tarafından finanse edilmesi ile ulaşılan ihracatın büyümesidir. Toplumun aşağı kesimlerinde etkisini göstermeyen bu büyüme, bir yandan gelir eşitsizliğini derinleştirerek farklılaştırmakta bir yandan da birikimi daha da yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla şu sorunun sorulması gerekir: 1978 ertesinde ivme kazanan bu reform ve büyüme dalgası, kimin büyümesi ve kimin reformu?..

Emeğin Konumu:

Bu büyüme ve reform retoriğinin, emeğe ve onun kültürel-toplumsal konumuna ilişkin olmadığı oldukça açık... Zira, 2002 yılındaki rakamlara göre, Çin sanayisinde çalışan bir işçinin saatlik ücreti, sosyal sigorta katkısı dâhil olmak üzere 64 cent; diğer Asya ülkelerinin 1/8'ine denk... Çin imalat sanayisindeki bir işçinin aldığı saatlik ücret, ABD'deki saatlik ücretin yüzde 4'ü; Meksika'daki saatlik ücretin yüzde 29'u kadar bir orana sahip...¹⁶ Öyle ki, aynı sektörel faaliyet içerisindeki bir ABD'li işçi, saatte, 21,11 dolar¹⁷; Meksikalı bir işçi, saatte, 2,84 dolar kazanıyor.¹⁸ Bu ücret durumuna, Çin'deki üretimin önemli bir kısmının, emek gücünün ağırlıklı olarak kullanıldığı ihracata dönük sektörlerde, Tayvan ve Hong Kong kökenli yabancı sermaye tarafından, ABD'ye ihraç etmek için yapılmasını da kattığınızda, emeğin konumu daha da netleşir.

---

15 Wayne M. Morrison, **China's Economic Conditions**, CRS Issue Brief for Congress Congressional Research Service, The Library of Congress (2005), s. 3.

16 Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, **Çin: Dragon Ekonomisinin Önenemeyen Yükselişi**, Bursa 2005, s. 52.

17 Çin'de bir işçinin saate kazandığı 0,64 dolar, ABD koşullarında 2,96'lık alım gücüne karşılık gelmektedir.

18 Deniz Gökçe ve Metin Ercan, "Çin'i İyi Tanımak Gerekıyor", **Stratejik Analiz Dergisi**, (2004), s. 70.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

1980'li yıllarda, ihracata yönelik üretim yapacak yabancı firmaların küçük hisseli ortaklıklar aracılığıyla ülkeye giriş yapmasına olanak tanıyan Çin ekonomi yönetiminin, 1990'lı yıllardan ortasından itibaren tamamen yabancı sermayeli girişimlerin kurulmasına imkân tanınması,¹⁹ öncelikle bu yabancı yatırımcıların yasal haklarının ve çıkarlarının garanti altına alınmasını, daha sonra ise yatırım çekmek için pazarlığa tabii, esnek anlaşma formlarını gündeme getirdiğinden²⁰ ve anlaşılacağı üzere, en temel pazarlık maddesi emeğin ücretleri olduğundan, emeğin konumu daha da ağırlaşmıştır. Nitekim bu ağırlık, kâr merkezli olarak işleyen sermayenin, talep edilen ürünü, talep edildiği oranda üretmesini ve bu talep doğrultusunda emeği organize edebilmesini, denetleyebilmesini mümkün kılan teknolojilere Çinli emeğin uyumunu zorunlu kıldığından daha da artmaktadır. Aynı paralelde, içinde bulunduğu bölgedeki tarihsel rolünün de etkisiyle, Çin'in, bölgesel liderliğe yönelik tutumu ve bunun için emek maliyetlerinin azlığını ön plana çıkarması, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın ihracatının yarısını almasını sağlasa da,²¹ toplumsal-sınıfsal gerilim potansiyelini sürekli olarak beslediğinden önemli "risk"leri de içinde barındırıyor.

Çin'de artan sanayi üretimine paralel olarak, 1978-2001 yılları arasında 100 milyon kişilik istihdam kapasitesi yaratıldığı aktarılmakta; önümüzdeki dönemde, bu ivme devam ederse 150 milyon işçiye yeni iş olanakları yaratılacağı belirtilmektedir. Ancak, emek piyasasındaki arzın fazlalığı, kırsal alandan kente yönelik işgücü akımları ve kadın işgücünün istihdamdaki artan ağırlığı ile birleşince, ücretlerin daha uzunca bir süre baskı altında tutulacağını, düşük seyrine devam edeceğini²² ve sermayenin işgücü fazlalığına yaslanarak, pazarlığını bunun üzerine bina edeceğini söylemek mümkün hale geliyor. Zira bu konuda, kadın işgücünün, istihdama katılımının her geçen gün artması

19 DEİK, Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni (2005).

20 Simon C. Fan, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", **Dış Ticaret Dergisi** (1999), (çev. Bekir Gövdere), s. 106.

21 Hasan Atılgan, "Çin Halk Cumhuriyetinde Katma Değer Vergisi Uygulaması ve İhracatta Vergi İadesi Politikaları", **Maliye Dergisi**, (2004), s. 34.

22 Yılmaz ve Koyuncu, **a.g.e.**, s. 51-53.

önemli/ilginç bir veri olarak karşımızda duruyor. 2002 yılındaki 769 milyon işgücünün, 348 milyonunu kadınlar oluşturuyor. 1960 yılında toplam nüfusun yüzde 52,6'sı, 1970'lerde yüzde 53'ü işgücüne dâhil iken; bu oran 1980'lerde yüzde 56'ya, 2002 yılında yüzde 61'e yükselmiş...

Bu artıştaki en önemli payı, kadınlar oluşturuyor. Zira bu husus, hem kadınların artan ağırlığına paralel olarak ücretlerin baskı altında tutulabilmesini, ücret politikalarının sermaye lehine bükülmesini hem de çalışan kadınların tüketim alışkanlıklarının değişmesine paralel olarak, üretimin bu alışkanlıklara cevap vermesini ve/veya tüketim algılarının, üretimi ve dolayısıyla sermayenin yatırım sahasını merkeze alarak dönüştürülmesini, bu vasıta ile ihtiyaç olmayanın ihtiyaç haline getirilmesini mümkün kılıyor. Dolayısıyla, kadınların, bu ekonomi-politika içerisinde kendine yer bulması/bulmaya çalışması, onları, hem üretim ayağından hem de tüketim ayağından, önce piyasaya oradan da sermayeye bağımlı kılıyor; hem de bu bağımlılık, diğer işgücünün ücretlerinin düşürülmesini de içerdiğinden ikili bir amaca hizmet ediyor.

Bununla da kalmıyor; ihraç merkezli olarak üretim yapma peşindeki küresel sermayenin, diğer esnek, pazarlık edilebilecek faktörlerin yanı sıra, düşük ücreti temel alarak Çin'e akması, dünya coğrafyasının diğer bölgelerinde çok sayıda işçinin işsiz kalması ile sonuçlanıyor. Örneğin, Çin'in tekstil alanında, Avrupa Birliği ülkelerine yaptığı ihracatın, kotaların kaldırılmasına paralel olarak yüzde 40-50 dolayında artması beklenirken, yüzde 600-800'lere kadar varmış; bu artış, Avrupa genelinde, Dünya Sentetik Elyaf Üreticileri Birliğinin verilerine göre, 1 milyon kişinin işini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Birlik, bu sayının, önümüzdeki dönemde 2,5 milyona çıkabileceğini belirtmektedir.²³

2000 yılından başlayarak iyice yaygınlık kazanan, kentlerde ve kasabalarda konutların ticarileştirilmesi üzerinden konut sisteminin ıslahına yönelik politikalar,²⁴ emek için, ek yükümlülükleri beraberinde getiriyor. Son olarak,

23 “Çin 1 Milyon Kişiyi İşinden Etti”, **Ekonomist**, (Haziran 2005), s. 30-31.

24 Qin Shi, Çin, İstanbul 1997, s. 97.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

son dönemde yaygınlık kazanan ve pazarlama, üretim işlem maliyetlerini minimize etme gibi avantajları da beraberinde getiren, yabancı yatırımcılar ile Çinli partnerler arasındaki ortak girişim oluşumu, hem yabancı sermayenin herhangi bir kriz anında, krizin maliyetini, yerli sermayeye aktarmasını mümkün kılıyor hem de sermayenin kaynağının yabancı olduğunu gözlerden saklayarak, Çinli sermaye - Çinli işçi birlikteliği yanılması yaratarak verimliliği arttırmaya dönük olarak işlev görüyor. Aslına bakılırsa, Çin'e gelen yabancı sermayenin, görüldüğü kadar yabancı olmadığı, ABD ve Kanada'dan gelen yabancı sermayenin bile, orada yerleşik Çin asıllı sermaye sahipleri olduğu düşünüldüğünde,²⁵ bu ideolojik yanılmayı üretmek pek zor değil...

Gelinen noktada, yalnızca büyük kentlerde iş bulma kurumları ve ajanslar tarafından kaydı yapılan işsizlik oranında bile, Çin, dünya yedincisi durumunda bulunuyor. Çin Komünist Partisinin, 2004 Mart'ında ön plana çıkardığı "sürdürülebilir ve istikrarlı kalkınma" anlayışının, zenginliğin tabana ayılması yönünde bir misyon yüklenmediği, aksine bu kalkınma anlayışının gelir dağılımının eşitsizliği üzerinden işlediği kesirse de, bu durum, Çin'deki orta sınıf nüfusunun artış oranları ile birlikte düşünüldüğünde,²⁶ eşitsizliğin yöneldiği determinant daha bir anlaşılır oluyor. Zira, Economist dergisinin yaptığı bir araştırmaya göre; Çin'in on yıldan beri, yüzde 7 oranında bir büyümeye sahip olduğu veri olarak alınır, büyüme oranının yüzde 8 olarak sabitleneceği ve gelir dağılımının mevcut şekilde kalacağı düşünülürse, 2020 yılına kadar, Çin'de en yüksek gelire sahip 100 milyonluk kesim, Batı Avrupa hane halkının ortalama geliri ile denk bir duruma gelecektir.²⁷ Bu durumun, tüketici pazarının hacmi açısından ortaya çıkaracağı durum, sermayenin iştahını kabartmaya yetiyor.

Orta sınıfın genişlemesine paralel olarak, lüks tüketime olan talebin artırılmasına yönelik politikalar, hem teknolojik ihtiyaçlar düzleminde

---

25 Attila Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**, İstanbul 2003, s. 304.

26 Arısoy, Bayar ve Soranlar, **a.g.m.**, s. 2.

27 "The Dragon and the Eagle", **Economist**, (30 September 2004), <http://www.economist.com/node/3219358>, (Erişim tarihi. 1 Eylül 2007).

hem de tüketime dönük kültürel üretimler marifetiyle düzenlenmeye çalışılıyor. Zira, Çin'in, örneğin, bin kişiye düşen bilgisayar sayısında, dünya ortalamasına gelmesi bile²⁸, bilgisayar üretimine yönelik büyük bir ihtiyacı doğuracak;²⁹ bu durum, bilgisayarlar/bilişim teknolojileri üzerinden işleyen enformasyon ve bu enformasyonun büküldüğü “bilgi ekonomisi” retoriğinin ideolojik işlevleri ile birlikte düşünüldüğünde, Çin'in küresel ekonomiye yalnızca ekonomik düzlemde değil, bilinç düzeyinde de eklemlesinin yolu açılmış olacak demektir. Nitekim, yapılan araştırmalar, Çin halkının yabancı kültür öğelerini kabul edip yerelleştirmede çok istekli olduklarından hareketle, tüketim ekonomisine geçişin kısa bir zaman alacağı öngörüsünde bulunmaktadır.³⁰ Tüketim yoluyla, kendisine verdiği ücreti, geri alma peşindeki sermaye karşısındaki bir tipik Çin işçisi, ailesi kırsal bir bölgede otururken, ücretlerdeki keskin uçurumdan dolayı, kentsel bir sanayi kolunda çalışmak ve ailesini görmek için, yılda sadece iki defa, işçi lojmanından ayrılabilmek³¹ zorunluluğuyla karşı karşıya kalmak durumundadır.

Bölgeselleşme Eğilimi:

Çin söz konusu olduğunda, Tayvan ve Hong Kong ile birlikte üçlü bir bölgeselleşmeden söz etmek gerekir. Kaldı ki, Çin için piyasa ve sosyalizm olgularını bir arada kullanmayı; kapitalizm ile sosyalizm içinde bir “üçüncü yol” tahayyülünü mümkün kılan da budur. Öyle ki; Tayvan, ABD ile ilişkilerinin tarihselliğinden; Hong Kong da 1997'ye kadar süren İngiliz egemenliğinden dolayı fazlaca piyasa merkezlidir. Bu oyunun sosyalist rolünü oynamak, Çin'e

---

28 Dünya Bankası raporlarına göre, 1000 kişi başına düşen bilgisayar oranının dünya ortalaması, 1999 yılında 69, 2003 yılında 101 değerindedir. Bu oran Çin'de, ilgili yıllarda, 12 ve 28 değerlerinde seyretmiştir. ABD'de bu oran, ilgili yıllarda, 50 ve 659 seviyelerindedir.

29 World Bank, **World Development Indicators**, Washington D.C. 2005.

30 Samuel P. Huntington ve Peter L. Berger, **Bir Küre Binbir Küreselleşme: Çağdaş Dünya Kültürel Çeşitlilik**, (çev. Ayla Ortaç), İstanbul 2003.

31 Gökçe ve Ercan, **a.g.m.**, s. 70.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politigi" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

düşer. Söylenbilir ki; Tayvan ve Hong Kong, piyasa sosyalizmi retoriğinin meşruiyetini sağlayan katalizörlerdir.³²

Nitekim, Margaret Thatcher'ın 1982 yılındaki Çin ziyaretinin ertesinde, parti tarafından ortaya konulan beyan; Hong Kong'un kapitalist ekonomisinin, Çin'deki sosyalist modernleşmeye hizmet etmesiydi. Bu beyanlara ek olarak, "tek ülke-iki sistem" anlayışı, temel devlet politikası düzeyine yükseltilmiş ve bu politik değişiklik bile, güney Çin'i 80'ler boyunca sömürgeleştirmeye yetmişti. Bu durum, hem ekonomik alandaki piyasa sosyalizmi metaforunun, politik alanda tek ülke-iki sistem anlayışı ile nasıl düzenlendiğine hem de devletin birikim ve meşruiyet işlevlerinin, piyasa sosyalizmi adında görünür kılındığına ilişkin iyi bir örnek. Bu örnek, Harvey'in, Çin örneğinde, devletin ekonomi politikasını, devlet içindeki egemen bölgelerin çıkarlarının ya da bu bölgeler arasındaki çıkar ittifaklarının belirlediğine yönelik saptamasını da olumlar niteliktedir.³³

Diğer yandan bu örnek, Jessop'un genel teorik düzeyde betimlediği "iki-uluslu" (tek ulusa karşı iki ulus) hegemonik projenin, somut bir örneği olarak görülebilir.³⁴ Öyle ki; Tayvan'daki Koumintag lideri Çan-Kay Şek'e, anakaraya yaklaşması karşılığında bakanlık teklif edilmesi, iki ulus projesinin, nüfusun stratejik olarak önemli fraksiyonlarının desteğini kazanmayı amaçlaması noktasında oldukça önemlidir. Yine Tayvan'ın, Çin'in küresel olanla eklenilebilmesinin ön koşulu olarak alınması, iki uluslu projelerin birikime dönük işlevleri hakkında fikir verir. Yine diğer ulusa biçilen bu ekonomik rol, kriz dönemlerinde, krizin maliyetlerini ona yüklemenin zeminini de

---

32 Hemen bu noktada söyleyelim ki, "piyasa sosyalizmi" fikri, Tayvan ile anakarayı birleştirme amacına dönük olarak ortaya atılmıştır. Ancak ekonomik birlikteliğin, otomatikman, kültürel yaklaşmayı da beraberinde getireceği düşüncesi tutmamış; Tayvan'daki bağımsızlıkçı irade daha da kuvvetlenmiştir.

33 Bkz. Harvey, **a.g.e.**, s. 88-89.

34 Jessop, **a.g.e.**, s. 176-177.

yaratır.³⁵ Nihayetinde, piyasa sosyalizminin, piyasa ayağının bu ikinci ulus tarafından üstlenilmesi, birinci ulusu, bu piyasanın risklerinden korumaya ve siyasal sistemini uzun vadeli kılmaya yöneliktir. Dolayısıyla, Çin'in iki uluslu hegemonik projesi, Çin'i merkeze almayan tüm baskılara kendini kapatmış ve Tayvan'ı, bu merkezin araçsal bir konumuna oturtmuştur. Hong Kong için durum farklıdır; zira İngiliz sömürgesi olmasına rağmen, 1980'lerden itibaren Hong Kong'un, Çin ile bütünleşmesi noktasında kimsenin bir endişesi yoktu; anakaranın, üzerinde hegemonya geliştirilmesine gerek duyulmayan bir parçasıydı.

1979-1995 arasında devlet sektörünün sanayi üretimindeki payı, yüzde 80'den yüzde 40'a inmiş; karma mülkiyetli kırsal sanayiler, yabancı şirketlerle ortak girişimler ve özel sektör yüzde 60'a ulaşmıştır. Bütün malların yüzde 80'i, bu dönemde, piyasa fiyatlarında işlem görmüştür. ABD'den sonra, dünyanın en büyük ikinci yatırım alıcısı ülke konumunda bulunan Çin'e gelen yatırımların üçte ikisi Tayvan ve Hong Kong'dan gelmektedir. Hatta Çin sermayesi, en azından 1997'ye kadar, yeniden devreye sokulmak ve yabancı sermayeye tanınan vergi imtiyazlarından yararlanmak için, önce illegal yollardan Hong Kong'a gönderilmiş; sonra yeniden Çin'e sokulmuştur. Yine, Hong Kong ve Tayvan'a ek olarak, Singapur ve Güney Kore gibi yeni-hızlı gelişen ülkeler, işçi yoğun endüstrilerini Çin anakarasına taşımışlardır. Bu ülkelerin, önceden olduğu gibi ABD ile değil, Çin ile ticaret fazlaları vardır.

Büyük ve ucuz işgücü kaynağı ile Çin'in, hem dünyayı ucuz ürünlerle doldurabilme gücü hem de barındırdığı tüketim potansiyeli, sadece Batı'yı değil, hemen yanı başındaki Filipinler, Endonezya, Tayland, Hindistan gibi ülkeleri endişelendirdiğinden, uluslararası kurallara uyması ve fikri haklara

---

35 Uygur Türklerine ve/veya toplumsal bir alan olarak Doğu Türkistan'a biçilen ekonomi-politik rol de bu hal ile benzerlik taşır. Çin'deki politik iktidarın ekonomik olarak kendi varlığını uzun vadeli kılabilmesi için toplumsal alandaki bu farklılıkları sürekli olarak yeniden üretmesinin zorunluluğunu işaret eder. Nitekim, devletin stratejik bir ilişki içerisinde olduğu sermaye, bu çatlaklar üzerinde gezinir; bunları, kendi verimliliğinin bir uğrağına dönüştürür.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

özen göstermesi istenmiş; mümkün olmayınca 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Ki o tarihte, DTÖ üyeleri arasında, kamu varlıkları açısından en büyük ülke olmasına ve bu nedenle yıllarca reddedilmesine rağmen kabul edilmiştir. Zira, gelinen noktada, Harvey'in de belirttiği üzere, DTÖ, örneğin "sermaye hareketlerini sıkı denetim altında tutan (...) Bretton Woods sistemine kıyasla Çin'in küresel kapitalist sistemle bütünleşmesini kolaylaştıracaktır."³⁶

Yine bölgesel eğilimlerin güçlendirilmesi bağlamında, birçok araştırmacının belirttiği gibi; Çin'in yer altı zenginlikleri için Tibet'e ve Güney Çin denizindeki adalara, büyük yerüstü zenginlikleri için Hong Kong ve Tayvan'a ihtiyacı var. Bu bağlamda, Çin'in Tayvan ile yakınlaşması hem Çin'in ekonomik gelişmesi hem de Tayvan ile Çin'in ideolojik yakınlaşması anlamında, ABD tarafından, 1990'lar boyunca tehdit olarak algılanmış ve soğuk savaş, Tayvan üzerinden bu bölgeye taşınmıştır: Özellikle ABD ile Tayvan arasında imzalanan savunma paktı hem de komünizm isminin bölgede genişlemesini durdurmayı amaç edinen Güneydoğu Asya Anlaşma Örgütü marifetiyle...

Ancak günümüzde, Çin ile ABD arasından bir mücadeleden söz edilecekse, bu, Ortadoğu'daki petrol havzalarının yanı başında sürüyor. Zira, Çin'deki hızlı büyüme, sanayi üretiminin hızla artması, aynı oranda artan bir enerji talebini de zorunlu kılıyor. Örneğin, 2000-2003 yılları arasında dünya petrol talebi yüzde 3,1 artarken; bu artış, ABD'de yüzde 2, Çin'de yüzde 20 dolayındadır. Sadece 2004 yılındaki Çin'in petrol talebi yüzde 13 düzeyindedir. Hal böyle olunca, bir yandan petrol fiyatlarının artması ve yine petrol savaşlarının şiddetlenmesi kaçınılmaz hale geliyor. Bu mücadelenin en bilineni, ABD eliyle Ortadoğu'da sürdürülürken; bir diğeri Çin eliyle, Şangay İşbirliği Örgütü üzerinden, Orta Asya'da verilmektedir. Çin, bir yandan Doğu Türkistan'ı denetiminde tutmaya çalışırken, aynı paralelde bu bölgedeki petrol ve doğalgaz üretimini, Orta Asya petroleri ile birleştirmeye çalışmaktadır.³⁷ Zira, Çin'in petrol yataklarının

36 Harvey, a.g.e., s. 129.

37 Muzaffër Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **ECO Bölgesi-Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul 2002, s. 90-91.

yüzde 30'u, doğalgaz kaynaklarının da yüzde 34'ü Doğu Türkistan'dadır. Çin'in 2010 yılında, ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın yüzde 40'ını dışarıdan ithal etmesinin beklendiğini de buna eklediğinizde,³⁸ Orta Asya'da ABD'ye karşı bir denge oluşturmaya çalışan Şangay İşbirliği Örgütünde, Rusya ve Çin'in biraradalığı daha da bir önem kazanır. Yine, ABD ve AB'nin, 2006 yılında Washington merkezli UNOCAL petrol şirketinin, Çin sermayesi tarafından satın alınmasına izin vermemesi ve bu tavrı stratejik sektörlerde sürdüreceğini beyan etmesi, hem bölgesel eğilimler üzerinden küresel mücadelenin seyrine hem de bu seyir içerisinde, gerektiğinde uluslararası sınıf koalisyonlarının nasıl kurulabildiğine ilişkin önemli bir veridir.

En nihayetinde söylenebilir ki; Çin'in, Hong Kong ve Tayvan üzerindeki siyasi politikalarının, ekonomik politikalarında itici güç oluşturacağı düşüncesi, farklı bir çerçevede de olsa olumlu sonuçlanmıştır ve Çin, uluslararası alan ile bu iki mevzi üzerinden ekonomik bağlantı kurabilmiştir.

Kü-yerelleşme Stratejisi:

Buna ek olarak, yedi ekonomik bölge, beş özerk bölge, yirmi iki eyalet ve üç büyük kentten oluşan Çin'in, kendi içerisinde, rakip ekonomik politikalar birbiri ile mücadele etmektedir. Bu durum da, 1978 ertesi piyasa merkezli anlayışın bir ürünüdür. Zira, aynı yerelliğin kendi içinde parçalandığı ve birbiri ile yarıştırdığı bir yapıda, birilerinin ya da bazı bölgelerin önce zenginleşmelerine imkan verilecek, bu da bölgeler arası çelişkiyi daha da arttıracaktır. Tıpkı, Çin örneğinde, toprağa bağlı kuzey ile dev bir ihracat bölgesi haline gelen, dünya ekonomisi ile bütünleşmiş, fakat ucuz göçmen işçiler bakımından Çin'e bağımlı, ticari güney arasındaki çelişkide görüldüğü üzere...

Çin Komünist Partisinin 14. ulusal kongresinde, "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" politikalarının önemli bir unsuru olarak kurulması kararlaştırılan

---

38 Erkin Ekrem, "Çin'in Asya Pasifik Stratejisi ve BOAO Asya Forumu", **Stratejik Analiz Dergisi**, c. II/13, (2001), s. 56.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

"özel/doğal ekonomik bölgeler" in³⁹ temel amacı, Çin'e ileri teknoloji ve "know-how" girişini sağlamak olarak belirlenmiştir.⁴⁰ Çin'e akan yoğun sermayenin toplanma yeri olarak işlev görecek bu bölgeler, ilgili sermayenin yatırıma dönüşmesi, ihracata dönük olarak yapılandırılması doğrultusunda ilgili altyapıyı sağlayacak ve bununla paralel olarak üretim organizasyonunu kurumsallaştıracaktır.⁴¹ Bu bağlamda, bütün ülkede tek bir program yerine, her bölge ve ekonomik sektör için farklı, bölgenin/ sektörün şartlarına uygun düzenlemeler geçerli olacağından,⁴² herhangi bir bölgede yatırıma dönüşen sermayenin ihtiyaçlarına göre, ülkenin emek-istihdam yapısından bağımsız politikaların ağırlık kazanması ve yine aynı sermayenin teknolojik ihtiyaçlarına cevap veren bir üretim organizasyonun devreye sokulması mümkün hale gelmiş olacaktır.

Yine, özel avantajlara sahip bu ekonomik bölgelerin kontrolünün, yerel ve bölgesel hükümetlere bırakılarak merkezi planlamadan vazgeçilmesi, siyasi ve ekonomik olanın yerel düzeyde karşılaşması, bir yandan ekonomik ve siyasi elitlerin oluşturduğu bloğun işlevselliğinin artmasına diğer yandan eyaletler/bölgeler arası ve aynı eyalet/bölge içinde toplumsal sınıflar arası mücadelenin daha kolay denetlenebilir olmasına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar, Çin Komünist Partisinin 2004 yılında hazırladığı raporda, ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli olan beş temel dengeden birisi

---

39 Jessop'u izlersek, bu "doğal ekonomik bölgeler", ekonomik ve siyasi olarak inşa edilmekle beraber, söylemsel olarak "doğal"laştırılırlar. Zira bu doğallık görünümü, ekonomik rekabetin hâkim tarzlarına göre biçim kazanır (bkz. Jessop, **a.g.e.**, s. 278). Bir başka yerden, bu "doğal"lık biçimi, belli bir mekânda, sermaye birikimine bükülecek biçimde kendi *çerçevelerini kurarken, o mekândaki "akrabalığı, diasporaları, dinsel-etnik bağları ve dinsel kodları kullanır"* (Harvey, **a.g.e.**, s. 77). Bu "doğal ekonomik bölgeler" ile o bölgedeki "kültürel haller" arasındaki ilişki finansallaşma sürecinde önemli bir uğrağı temsil eder.

40 Sinan Yıldırım, "Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu", Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, (der. Deniz Ü. Arıboğan), İstanbul 2001, s. 262.

41 Alper Ekinci, Çin, Yabancı Sermaye, Türkiye, Ankara 2005, s. 93.

42 Arısoy, Bayar ve Soranlar, **a.g.m.**, s. 4.

olarak, “bölgeler arası denge” ön plana çıksa da⁴³, uluslararası alanda, düşük ücretli bölgelerle ve ileri teknolojiye sahip ülkelerle yürütülen mücadele ile ABD ve AB eliyle yürütülen siyasi baskıdan sıyrılarak, Çin’in içerdeki sosyal gerilime öncelik vermesi uzun vadede zor gözüküyor.

Zira, Çin’in makro ekonomik anlamda attığı adımlar, eski emperyalist güçlerle aradaki farkı kapatmaya başlaması, küresel ölçekte, emperyalist politikaları sarmalayacak, küresel pazarın yeni bir bölgesel gücün ortaya çıkması nedeniyle bölünmesinden duyulan rahatsızlığı gizleyecek, bazı politikaların dayatılmasını da zorunlu kılmıştır. Örneğin, çevre ve ürün güvenliği vb. ile sendikal haklar –*en azından iş yasası*- konusunda, Çin, özellikle Batı ve Japonya’ya göre eşit koşulları uygulamaya çağırıyor. Sendikal haklar konusundaki çağrının, ironik olarak ABD eliyle de yineleniyor olması bir yana, bunun emeği koruyucu, emeği merkeze alan bir politika olmaktan ziyade, Çin’in dayandığı ihraç ekonomisi koşullarını yıpratmak, onu avantajlı kılan ve küresel rekabetteki diğer taraflar üzerinde maliyet baskısı yaratan unsurları ortadan kaldırmak, Batı ve ABD sermayesini rahatlatmak olduğu açıktır; dolayısıyla yine sermaye ilişkilerini gözetken, o ilişkilerin yayılmasını merkeze alan bir çağrı...

Yeni dönemde uygulanan adem-i merkezizetçi yönelimli politikalar nedeniyle, Çin içerisinde, bir “iç sömürgecilikten” kolaylıkla bahsedebiliriz. Bu iç, dıştan bağımsız olmayan, yapısal olarak dışa dönük ve bu dönüklüğünden kaynaklanan bir iç ve sömürge anlayışı...⁴⁴ Öyle ki, en yüksek gelirler, özel ekonomik bölgelerde, ülke ortalamasının bile, on katıdır; en düşük gelirler de, kişi başına düşen milli gelirin bile, onda biridir. Aynı paralelde, söylenebilir ki,

---

43 Raporda yer alan diğer dengeler; “kentsel ve kırsal kalkınma arasındaki denge”, “ekonomik ve sosyal kalkınma arasındaki denge”, “insan ve doğa arasındaki denge”, “yurtiçi kalkınma ve dünyaya açılma arasındaki denge”dir. Ancak bu “denge”lerin yalnızca isim düzeyinde kaldığı, liberal ekonomi uygulamalarının olumsuz sonuçları üzerine bir “emniyet sübabı” işlevi gördüğünü vurgulamak gerekir.

44 Nitekim Doğu Türkistan’a karşı gösterilen kültürel ve ekonomi-politik tutum, bu “iç sömürgecilik” anlayışının bir türevi olarak değerlendirilebilir.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

Çin, kendi içinde, AB benzeri oluşumlardan bile daha parçalıdır, ve yine bu birliklerin, kendi içerisindeki uzlaşımçı ve savunmacı politikalarının, Çin'de bir karşılığı yoktur.

Öyle ki; kimi durumlarda, yurtiçi fiyatların, uluslararası fiyatlardan yüksek olması nedeniyle, iller ya da eyaletler arası ticaret daha kârlı bulunmaktadır. Nitekim, eyalet korumacılığı uygulamaları, ülke içi ürün ve fiyat savaşlarına destek olmaktadır. Ancak bu durumun zorunlu sonuçlarından biri olan, dışa karşı saldırgan tutum, Çin'in bugünkü ekonomik başarısının koşullayıcılarından biridir.

Ancak adem-i merkeze yapıya dayanan bu "başarı", diğer yandan yeni sosyal/çevresel yaraların açılmasını da zemin hazırlıyor. Zira, yerel düzeyde hareket eden ekonomik çevrim, yerel yöneticilere bağlı olduğundan, çevre konusundaki ulusal direktiflerin uygulanmamasına ve hatta yatırım çekmek yönündeki eyaletler/bölgeler arası rekabet düşünüldüğünde, çevresel altyapıya aktarılması gereken paranın, sermayenin kâr hanesine eklenmesine ve dolayısıyla yerel coğrafyayı kirleten ulus-ötesi sermayenin desteklenmesine neden olmaktadır. Aynı paralelde, Çin'in ilk ve orta dereceli okul sisteminin özelleştirilmesi, ücretlerin yerel hükümetler eliyle belirlenmesi ve yerel düzeyde işleyen ekonominin düşük ücretli işgücü ihtiyacının bu okullardan karşılanacağı düşünüldüğünde, hem eğitim kurumunun iktisadi amaçları açısından hem de ekonomi-politikanın, eğitime/sosyalleşmeye için mekanizmaları açısından, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, durum trajiktir: "Son beş yılsonunda, fakir on milyonların okuldan ayrılmak zorunda kalması neticesinde, okuyup, yazamayan Çinli sayısı 30 milyondan 116 milyona yükseldi."⁴⁵ Bununla birlikte, sanayi üretiminin, emek için öngördüğü düşük ücret, eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi neticesinde fiyatlarının yükselmesi ile birleşince, emeğin içinde bulunduğu açmaz daha da derinleşiyor. Bu mekanizmaların hüküm sürdüğü, fakirliği ebedileştirmeye

45 China Daily, "Illiteracy returns to haunt country", 02.04.2007, (Erişim tarihi: 01.09.2007), http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-04/02/content_841161.htm.

dönük politikaların uygulandığı yerel alanda, pazarın güçsüzlüğünden ve alım gücünün düşüklüğünden dem vurmanın bir anlamı yok. Zira, yerel olanın zayıflığı ile gelirin, nüfusun yüzde 10'luk kısmında toplanması arasında bir koşutluk var; aynı sürecin iki farklı parçası, iki farklı görünümü bunlar... Her ikisi birden, birini diğerinden bağımsızlaştırmadan, Asya ülkeleri arasında en eşitsiz ikinci⁴⁶ ülke olarak Çin'i oluşturan iki moment.

Ve yine Jessop'un ifade ettiği üzere, yeni küreselleşmenin "kü-yerelleşme" şeklinde ilerlediği, yereller arası, yerelin ihtiyaçlarına göre şekil kazanan, yerelin emek-istihdam yapısına ve verimlilik rasyolarına göre yapılan ancak yerelin-ulusüstü ile kurduğu, ihrac ekonomisinden dolayı yapısal unsurları atlamayan bir küresellik algısının göstergesi. Çin'de yabancı sermayeli şirketlerin sürekli olarak artan ihracattaki payının, yerel şirketleri üzerinden gerçekleşmesi; ulus-ötesi olanın, ulus-altı olanla ihracata dönük olarak işbirliğine girmesi bu yeni küresellik algısının işareti sayılabileceği gibi, buna ek olarak, Çin'in, gerek iç/yerel piyasadaki gerekse küresel piyasadaki uluslararası rekabette yer almak için, çok-uluslu şirketleri desteklemesi, herhangi bir kapitalist verimlilik anlayışının, yerel olana ve ulus-ötesi olana eş zamanlı olarak duyduğu ihtiyacın bir yansımasıdır. Nitekim, dünya çapında faaliyet gösteren 500 çok-uluslu şirketin 230 tanesinin Çin piyasasında aktif durumda bulunması –*bunu da çoğunlukla yerel ortaklar aracılığıyla gerçekleştirmesi*– bunun işaretidir.

Yereller arası ilişkinin yöneldiği, farklı yerellikleri birbirine bağlamak, onları hem birbirilerine hem de piyasaya eklemek yönünde işlev gördüğü uluslararası alan/ticaret konusunda örnek vermek gerekirse, 1980'lerin sonunda, Guandong ile Hunan arasındaki pirinç savaşı, açıklayıcı olacaktır.

Guandong, komşu Hunan'dan resmi/devlet fiyatından pirinç almak istemiş; ama Hunan, zengin Güney komşusundan daha fazla fiyat istemiştir. Guandong alıcıları, bunun üzerine, resmi eyalet satış kanallarını boş verip, doğrudan Hunan'ın pirinç çiftçisine gitmişler; ancak Hunan yönetimi, bunun üzerine, pirinç konvoylarının sınırı geçmesini önlemek amacıyla, ordu birliklerini

---

46 Asya ülkeleri arasında eşitsizliğin hat safhada olduğu ülke, Nepal'dir.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

çağırmıştır. Guandong, bu durum karşısında, uluslararası piyasadan pirinç ithal etmiştir. Yine yerel mahkemelerin, bu yerel ekonomik çıkarlara göre hareket etmesi, hukuk kurallarının yerelin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi; politik olan ile ekonomik olanın, yerel düzeyde birlikteliğine ve/veya yerel siyasa yapıcılarının yerel piyasaların oluşması ve yine yerelin gereksinimlerine göre işlemesine yönelik teyakkuz hallerine iyi bir örnektir.

Küre-kentleşme Yönelimi:

En nihayetinde, Çin'deki herhangi bir kalkınma retoriği, ülkenin tüm bölgelerini içine almadığından, bunun neticesinde, bölgeler arasındaki eşitsizliğin zemini olmuş; ülkenin doğusundaki Pekin, Şangay ve Guangzhou gibi kentleri içine alan kıyı şeridi, iç kesimlere ve ülkenin batısına göre çok daha fazla gelişme göstermiştir.⁴⁷ Zira, anlaşılacağı üzere, bu ilerleme anlayışının kentler üzerinden işlemesi, kentsel ekonomiler üzerine inşa edilmesi, Jessop'un belirttiği üzere, o kenti özgül kılan tüm niteliklerinden arındırılarak, "girişimci bir kent", "city"⁴⁸ temelinde birbirine bağlanan, aynılaşan, aynı ekonomi politika ile küresel olana eklemelenen bir zemine yerleşmesi, hiç de tesadüfi değildir.

Küreselleşmenin 1970 sonrası finans kapital üzerinden işlediği ve her ulusal ekonominin ulus-ötesi ile eklemelenmesinin, o ulusal coğrafyada bulunan ve kendini uluslararası akışkanlığa sahip sıcak parayı cezbetmeye adanmış kentler üzerinden gerçekleştiği bir olgu olarak karşımızda duruyor. Dolayısıyla, dünyanın bu yeni görünümü, kentler arası finansal ağlar üzerinden işliyor ve yine ağlar üzerinden denetleniyor, gerekirse yeniden kurgulanıyor. Bu Jessop'un "küre-kentleşme" olarak ifadelendirdiği; ancak Castells'in tanımıyla ekonomik ve toplumsal bir ağ'dan bağımsız olarak düşünülemeyecek bir durum, hal, vaziyet...

---

47 Ntvmsnbc, "Dev Uyandı, Dünyayı Sallıyor-2", 26 Şubat 2004, (Erişim Tarihi. 1 Eylül 2007), <http://www.ntvmsnbc.com/news/258901.asp>.

48 Jessop, **a.g.e.**, s. 235.

Zira, köprü işlevini yerine getirecek olan bu küresel kent, mimari özelliklerinden ziyade, tarihsel önemiyle beraber el alınıyor. Kapitalizmin tarihe saygısından değil elbette; tarihin, bu çevrime kolaylıkla eklenilebilmesinden, bu akışın hız kesmemesi yönünde düzenleyici bir rol yüklenebilmesinden... Çin söz konusu olduğunda, bu misyonu yerine getiren kent; Şangay...

1980 ertesi, önce Pekin ile Şangay arasında yeni bir mali ilişki sistemi devreye sokuldu; uluslararası finans merkezi olma yönünde kentsel dönüşüm için parasal kaynaklar hazırlandı. Hemen ardından, gayrimenkul spekülasyonu marifetiyle, emlak fiyatları fırlatıldı. Devrim sonrası kamulaştırılan uluslararası bankalar, çoğunlukla eski sahiplerine yeniden satıldı. 1990'lara geldiğinde, Şangay, yabancı yatırımların yöneldiği en popüler hedeflerden biriydi ve buraya gelen uluslararası yatırım şirketlerinin yüzde 95'i kâr açıklamalarında bulunuyordu. İronik olan, kâr açıklaması yapan bu şirketlerin, kamu sermayeli şirketleri ve kolektif mülkiyetteki şirketlerin halka arz edilmesi ile oluşturulmuş, daha sonra ise sermaye sınıfı elinde yoğunlaşmış olmasıydı.

Şangay'ın başlıca amacı olan, para ticareti⁴⁹ yapan bir metropol haline getirilmesi sonucuna, derme çatma binalarında yaşayan insanları modern sitelere taşınmaya ya da o bölgeyi terk etmeye zorlasa da, ulaşılmıştır. Tabii, serbest ticaret bölgeleri, telekomünikasyon altyapısı ve uluslararası havalimanı ile birlikte...

Özelleştirme Politikaları:

İsminde “piyasa” geçen bir ekonomi-politikanın olmazsa olmazlarından birisi de, kuşkusuz özelleştirmelerdir. Ancak Çin'de, bu doğrultudaki bir projenin önünde, kültürel ve ideolojik anlamda iki önemli engel bulunmaktaydı. Öncelikle, “özelleştirme” kelimesinin Çincesi (siyouhua), bencillik ve hırs gibi olumsuz duyguları içeren bir anlama sahipti; dolayısıyla bu kelime, ilgili politika için kullanılamazdı; “şirketleşme” denildi. İkinci olarak, bu sürecin,

---

49 1989 yılında, merkezi hükümet, Şangay bölgesinde yabancı banka açma izni vermiş ve Eylül 1990 tarihinde Merkez Bankası, yabancı sermayeli ve karma sermayeli finansal kurumlar yönetmeliğini ilan etmiştir.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politigi" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

doğrudan "sosyalist" sistemi karşısına almadan uygulanması gerekiyordu. Bu doğrultuda, 90'ların ortalarında bu niyet parti yetkililer tarafından ifade edilirken "uç yarar"dan söz edildi: sosyalist toplumun üretici güçlerinden yararlanma, sosyalist devletin toplam gücünün artırılması ve yaşam standardının yükseltilmesi amaçları, özelleştirmenin (şirketleşmenin) meşru zemini haline geldi.

Nitekim bu zeminin benzeri, 80'lerin ortalarında, parti içi iktidar mücadelesinde, liberaller tarafından inşa edilmişti: Öyle ki, "Çin, sosyalizmin ilk aşamasındaydı; bu aşama uzun sürebilirdi, çünkü Çin sosyalizmi yarı feodal yarı sömürgeci bir toplumdaki doğmuştu. Dolayısıyla Marks'ın öğretilerinde kastettiği gelişmiş ülkelerdeki gibi bir kapitalist temele sahip değildi. Onun için" dedi, Komünist partinin liberal kanadı, "biz ne Marks'ı ne de öbür ülke (Sovyetler) deneyimlerini körü körüne izleyemeyiz. Üretim güçlerini arttıran bütün ekonomik faaliyetlere bunun için izin verilmelidir ve üretim araçlarının çoğu halkın elindeyse, tamamına sahip olmasına gerek yoktur." Kapitalistlere göre ise bu şu demektir: "Devletiniz güçlüyse kapitalist mi sosyalist mi olduğunun bir önemi yoktur."⁵⁰

Bu bağlamda, 118.000 devlet işletmesinin akıbeti için, -yine- 90'ların ortalarında üç strateji tespit edildi.⁵¹ Devlet, imkân ve inisiyatifi 1000 kadar büyük ve stratejik önemde olan devlet işletmesi üzerinde yoğunlaştıracaktı; bunlardan 880 tanesi sanayi işletmesi olup, "çoğunluk" hisseleri devletin elinde kalacaktı. 30-40 milyon kişilik istihdam kapasitesine sahip, 15.600 kadar küçük ve orta ölçekteki işletme, limited şirket haline dönüştürülecekti. Son olarak 102.300 kadar -küçük- devlet işletmesi, özelleştirilecekti.⁵²

50 Akt. Willem V. Kemenade, Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk, (çev. Armağan Anar), İstanbul 1999, s. 201.

51 Selçuk T. Ok ve Atilla İmrahur İlyas, Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması, İstanbul 1998, s. 24.

52 1978 ertesinde uygulamaya başlanan liberal ekonomi politikalarının, 1990 ortalarında başlayan özelleştirme uygulamaları, 2005 yılında stratejik devlet kurumlarının satış izni ile farklı bir noktaya taşınmıştır.

Küçük devlet kurumları, birleşme, kiralama, işletme hakkının devri gibi politikalarla yeniden yapılandırılabilir; bu süreçte yaşanabilecek işten çıkarmalar, uzun dönemli politikalar açısından verimliliği arttırıcı rol oynayacaktı. Kaldı ki, küçük devlet kurumlarının, toplam varlıklar içindeki payının, bu süreçte başladığında yüzde 55 olduğu düşünüldüğünde, devlet verimliliğinde önemli bir fayda sağlayacaktı.

Ancak devlet zararlarının, yüzde 90'ının bu kurumlardan kaynaklandığı düşünüldüğünde, bu kurumlara kimse talip olmuyordu. Şöyle bir ara yol bulundu: yerel yönetimler tarafından işletilen bu firmalar, yerel çıkarlara ve yerel koşullara göre yeniden uyarlanacak ve çalışanların hisse sahibi olduğu ortaklıklara dönüştürülecek... Bu sayede, işçiler zarar eden işletmelere ortak olmaya hevesli olmasalar bile, işlerini kaybetmemek için hisse satın aldılar. Bu geçiş için en uygun yöntemdi; zira, bir süre sonra işçiler ellerindeki hisseleri satmak zorunda kalacaklar ve mülkiyet girişimcilerin elinde toplanmaya başlayacaktır. Mülkiyet yapısını değiştirmenin, toplumsal bir çatışmaya meydan vermeden, en kolay yolunun bu olduğu düşünülür. Bu süreçte hâkim kılınan “el koyarak birikim”⁵³ sürecinin zorunlu olarak ortaya çıkardığı “toplumsal diyet” bu vasıta ile denetlenmeye ve/veya belli bir çerçevede tutulmaya çalışılır.

1995 yılında başlayan ve mülkiyet yapısı üzerinde yoğunlaşan politikalar neticesinde, 38000 sanayi, kamu sermayeli işletmeler ortadan kaldırılmış ve – *yalnızca*- ilk dönemlerinde çalışanların da hisse sahibi olduğu karma sermayeli işletme haline getirilmiştir. 1996 yılı bu yapısal adımların hızlandığı bir yıl olarak dikkat çekmektedir. Bu yıl içerisinde, 1000 devlet mülkiyetli kuruluş, tamamen özerk şirketler haline dönüştürülmüştür. Bu politikalar, yalnızca, mülkiyet yapısının değiştirilmesinden ibaret kalmamış; aynı doğrultuda, özel sermaye desteklenerek, mülkiyet yapısına paralel ortaya çıkması muhtemel işsizliğin, özel sektör tarafından emilebilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Anlaşıldığı üzere, 1990 yılların ortalarında, devlet, dayandığı siyasal

---

53 Harvey, a.g.e.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

formasyonun da etkisiyle, birikim ve meşruiyet işlevlerini aynı anda yerine getirmeye çalışmıştır.

Nitekim bu misyonu, özelleştirmelerin yoğunlaştığı yılları önceleyen, Komünist Parti Merkez Komite toplantılarında alınan kararlardan, belirlenen hedeflerden de okuyabilmekteyiz. Zira, Ekim 1984'de 12. Merkez Komite toplantısında kabul edilen "Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması" kararı, mülkiyet yapısında değişikliğin yapılmasını, genel sosyalist ekonomi içinde çeşitli mülkiyet sistemlerinin geliştirilmesinin teşvik edilmesini, fiyat reformunun uygulanarak bir piyasa sisteminin geliştirilmesini, işletme ağının etkinleştirilmesini; ama en nihayetinde "herkese çalışmasına-yeteneğine göre" ilkesinin korunmasıyla birlikte, gelir dağıtım sisteminin ıslah edilmesini, çeşitli gelir dağıtım biçimlerinin kullanılmasını öngörmekteydi/amaçlamaktaydı. Yine, Kasım 1993'te, "Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi"nin, temel sosyalist sistemle yakından bağlantılı olduğunun vurgulandığı, 14. Merkez Komite toplantısında, çeşitli mülkiyet biçimlerinin, kamu mülkiyeti esas olmak kaydıyla geliştirileceği, devlete ait işletmelerde, piyasa ekonomisi şartlarına yönelik değişiklikler yapılacağı, kırsal ve kentsel pazarların, tek bir "Ulusal Pazar" içerisinde birleştirileceği belirtilmiş; ama en nihayetinde, bazı bölgeler ve bazı kişilerin önce zenginleşmesinin, ancak ortak refaha katkıda bulunduğu sürece anlamlı olduğu da eklenmiştir. Nitekim, ilgili toplantılarda, devletin görevleri ile işletmelerdeki mülkiyet haklarından kaynaklanan sorumluluklarının birbirinden ayrılması yönelimi, birikim ile meşruiyetin aynı potada eritmeye çalışılmasının, aynı anda yürürlükte olmasının, ve yine sosyalizm ile piyasanın aynı zeminde yükselmesinin temel momentidir.

Tarım Politikaları:

1978 Aralık ayında, partinin görevinin siyasal mücadele yerine ekonomik gelişme olarak tanımlamasının hemen ardından yapılan ilk uygulama, devlet topraklarının, ailelere kiralanması suretiyle getirilen fiili sahiplik oldu. Bir yandan köylülerin yeniden aile çiftçiliğine dönmesi ve ürününü pazarda satabilmesi sağlanırken diğer yandan köylüler, pazar koşullarına tabii kılınmış;

pazarda rekabet etmek için gerekli olan dinamiklerin ve onlara ilişkin emek/ sosyal güvenlik yapısının köylü aileye de sirayeti sağlanmıştır. Aynı paralelde, serbest pazarda elde ettikleri kârların birleştirilmesi vasıtasıyla oluşturulan girişimler, devletin gıda maddeleri üzerindeki belirleyiciliğini kırmıştır. Artan kârlara paralel olarak, kırsal sermayede oluşan yoğunlaşma, bizatihi köylüler ile gıda ürünleri arasındaki mesafeyi arttırmış; devletin kota uygulamalarının azalan etkinliği, öncelikli etkisini yine kırsalda göstermiştir.

Söylenebilir ki; 1978-79 yıllarından itibaren toprakların ailelere kiraya verilmesinden sonra, tarım kesiminin geliri hızla artmışsa da ve günümüzde toplam işgücünün yarısının tarım kesiminde istihdam edilmesine karşın,⁵⁴ ne tarım sektörünün GSYH içindeki payı artmış ne de tarım çıktılarının düşmesinin önüne geçilebilmiştir. Tarım sektörüne yapılan yatırımların yetersiz kalması, üreticilerin etkinliğinin düşmesi, eğitim ve sağlık düzeyinin düşük kalması, yerel hükümetlerin işçiler üzerinden vergi dışı para toplaması, varılan noktada kentler ile kırsal kesim arasındaki gelir eşitsizliği, kırsal kesimdeki verimli toprak sayısı yıllara göre değişiklik göstermezken, kırsal nüfusun hızla artması ile birleşince, kentlere göç kaçınılmaz bir hal almıştır. Kuşkusuz bu durum, ağır sanayinin üretim değerinin, tarım sektörünün üretim değerine oranını arttırmaya dönük politikaların ve bu politikalara paralel olarak sanayiye dönük emek piyasası hacminin sermayeyi merkeze alarak genişlemesinin sonucudur; bu genişleyen hacmin ana unsuru –kadın işgücünün artmasına ek olarak– kırsal nüfus olmuştur. İşgücünün, 1978 yılında başlayan, kamu şirketlerinden özel şirketlere aktarılmasının beraberinde getirdiği işsizlik, göçlerle oluşan işsizlikle birleşince, Çin’de her yıl 15000 yeni işyerine ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁵

Sonuç olarak, kırsal alanda yaşanan bu süreç, kentsel sanayi mallarına yönelik talebi de arttırmış ve nitekim kentsel ve kırsal unsurlar, pazar etrafında, yerel düzeyde bütünleşmiştir. Nitekim, 1978 sonrası dönemde çiftçilere ekim ve dikim yapacakları ürünleri seçme hakkı verilmesi ve ekonomik teşviklerle

54 Stephen Green, **Reforming China’s Economy A Rough Guide: The China Project**, Cambridge 2003, s. 16.

55 Gökçe ve Ercan, **a.g.m.**, s. 71.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

birlikte, kişi başına düşen gelirin arttırılmaya çalışılmasındaki temel motivasyon da budur: İmalat sanayinin yapmış olduğu üretimi satın alacak bir tüketici kitlesi oluşturmak...⁵⁶ Bu, aile üzerinden işleyen, adem-i merkezi eğilim ve yerellik vurgusu, emeği önce parçalayıp sonra da denetlenebilir kılmanın temel mekanizması halini almıştır.

Çin örneğinden kalkılarak, artık şu kolayca söylenebilir: Eğer ki piyasa ethosu içinden hareket eden bir ekonomide, bu piyasa sosyalizmi bile olsa, sadece sermaye malları ve paranın değil; emeğin ve hatta emeğin kültürel kimliğinin piyasa-içinleşmesi yalnızca zaman meselesidir. Sosyalizmin hizmet ettiği toplumsal sistemle ilişkileri, kapitalizmin yeniden üretmek zorunda olduğu sınıf yapısı ve o sınıfa ait arzular ve istekler tarafından kesilir. Nihayetinde, "sosyalist" ismi, piyasa kelimesi ile kurduğu isim tamlaması içinde, onun tarafından çerçeveslendirilir, belirlenir ve hatta piyasa ilişkilerinin yeniden üretiminin temel momenti haline gelir. Çin örneğinde buna ek olarak, ulusal alandan kurulan "piyasa sosyalizmi" modeli, o alan içerisinde bulunan bölgeler arası eşitsizlikleri ve kültürler/kimlikler arası farklılıkları daha da derinleştirme yönünde işlev görmüştür.

Ek olarak; Çin söz konusu olduğunda, 78 sonrası dönemde popüler kültürün yaygınlaşması ve bu kültürel ürünlerin ekonomik verimliliğe dönük düzenleyici işlevleri; yine 2001 sonrası Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin ardından dış ticaret rejiminin küresel alanla daha da eklemelenmesi ve ulus-üstü düzenleyici kurumların piyasa sosyalizmi üzerindeki rolünü değerlendirmek gerekmektedir. Zira bu üyelik sonrası, Çin'in ithalat ve ihracatı hızla artmışsa da, Çin'in en önemli ekonomik partnerlerinin ABD, AB ve Japonya olduğu dikkate alındığında, Çin'i küresel ekonomiye daha sıkı bağlamak ve bu yolla ekonomik potansiyelini denetim altında tutmak gibi bir siyasa da hizmet ettiği açıktır. Nitekim, Çin'in artan dolar rezervi, ABD'ye dolar satmasına bile imkan verirken, bu üretim gücünü, öncelikle denetlemek daha sonra ise, finans alanını –*uluslararası mali kuruluşların istemleri doğrultusunda*- yapılandırmak üzere para politikasını araçlarını devreye sokmak kaçınılmaz

---

56 Yılmaz ve Koyuncu, **a.g.e.**, s. 20.

hale geliyor.⁵⁷ Petras'ı izlersek, “Wall Street ve ABD emperyalizminin politika yapımcıları, Çin'in denizaşırı yatırım oyuncularının tuttuğu fonlar üzerinden tasarruflara ve yatırımlara erişim kazanma ve sonuç olarak onları kontrol etmek için Çin'in finansal sektörünün liberalizasyonun gerektiği konusunda hemfikirler...”⁵⁸ Yalnızca DTÖ gibi sonradan dâhil olunan örgütler aracılığıyla değil, zira Asya ve Pasifik'teki ekonomik bütünleşmelerin de yöneldiği determinant farklı değil. Zira bölgedeki, üç oluşumdan biri olan, Çin'in de üyesi bulunduğu Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC)⁵⁹, 1997 yılında patlak veren Asya Ekonomik Krizinden çıkmak için, Kasım 1997'de yaptığı toplantıda, IMF'nin otoritesinin kabul edilmesi ve Dünya Bankasının uygun gördüğü kurtarma programlarının tam olarak uygulanması kararını almıştır.⁶⁰ Bu kurtarma operasyonu, ABD-AB'nin emperyalist stratejisi, dört adımda betimlenebilir: ilk adım, finansal “dışa açıklık” söylemi marifetiyle, hisse senedi satın alınması üzerinden stratejik alt sektörlere girmek; ikinci adım, bu sektörlerin denetimini ele geçirmek; üçüncü adım, yerel imalat, finans, teknoloji şirketlerine doğrudan yatırım yapmak, sektör kontrolünü sağlamlaştırmak ve dördüncü adım, bu ekonomik güce yaslanarak, finansal manivelayı kullanarak, politik rejim üzerinde baskı kurmaktır.

---

57 Bu noktada şunu da söylemek gerekir ki; her ne kadar süreç, öncelikli olarak uluslararası finansal alanın istemleri doğrultusunda şekillense de, Çin'deki politik aktörlerin de bu süreçte bir öz çıkarının olduğu vakıadır. Dolayısıyla süreç, uluslararası ekonomik alan ile ulusal politik alanın karşılıklılığı esasında şekillenir. Harvey'in de belirttiği üzere, bu vasıtaıyla “ülkelerini ürünleri için gerekli bir pazarını oluşturan ABD tüketimciliğini finanse etmektedirler” (Harvey, **a.g.e.**, s. 61). Dolayısıyla, ABD finansal alanın çöküşünün, Çin'de derin bir ekonomik ve politik bunalım olarak yankılanacağı düşüncesi, bu “karşılıklılık” halini besler.

58 James Petras, **a.g.m.**

59 Asya ve Pasifik Bölgesindeki, Çin'in üyesi bulunduğu, diğer bütünleşmeler; Bangkok Anlaşması (Bangkok Agreement) ve İktisadi İşbirliği için Güney Asya Birliği (SAARC-South Asian Association for Regional Cooperation)'dir.

60 Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul 2003, s. 97.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

Zira finansal liberalleşmenin başlamasının ardından yabancı finansal sermaye, yerel ekonomik aktörleri dışarıda bırakarak, piyasada hakimiyet kurmak için gerekli tüm enstrümanlara sahip bir konuma yükseliveriyor; bunun Çin ekonomisine yansımaları ise, reel ekonomi üzerinde ciddi zararlara neden olacak, ekonominin karşılaştırmalı üstünlüklerini ortadan kaldıracak, sıcak para girişine dayalı dolayısıyla spekülasyon olduğundan –*diğer ekonomik güvensizliklerle beraber*- yüksek riskleri gündeme getirecek politikaların hayata geçirilmesini zorunlu kılıyor. ABD-AB yaklaşımı, Çin'in, onlar nezdinde adil olmayan ücret ve ticaret sistemini, bu sistemin avantajlarını, finansal sistem üzerinden denetlenebilir, kontrol edilebilir, avantaj olmaktan çıkarılabilir bir konuma doğru sürüklüyor. Nitekim, son dönemde, Çin üzerindeki, yerel bankalardaki yabancı yatırımların üstündeki mülkiyet sınırlamalarının kaldırılmasına yönelik ABD baskısı bunun en somut göstergesidir.

Buradan da anlaşıldığı üzere, küreselleşme süreci, farklı ölçeklerin bir arada olduğu hayat bulsa, küresel rekabet, özellikle bölgesel birlikler üzerinden işlese de, bu bölgesel konum alışı belirleyen iktisadi nedenselliklerin aynı olması, rekabete giren tüm bölgelerin liberal ekonominin işleyişini a priori kabul etmesi sebebiyle, küreselleşme süreci ontolojik kabullerinden ödün vermeden, sermayeyi verimli kılmanın yollarını arıyor; bölgeselleşme, kü-yerelleşme, küre-kentleşme, piyasa sosyalizmi retoriği vb. bu arayışın yalnızca yeni/ek uğrakları... Bu sürece paralel olarak, Çin'de artması muhtemel yabancı yatırım, yerel pazar üzerindeki hâkimiyetin tamamen kaybına⁶¹, daha büyük eşitsizliğe ve en nihayetinde toplumsal sınıflar ve kültürler arası gün geçtikçe büyüyen bir sosyal huzursuzluğa doğru evriliyor.⁶²

61 Yeni finansal merkez olarak yeniden imajlanan Şangay civarında yerleşik olan ancak geline nokta kapanmaya ve özelleştirilmeye zorlanan kasaba ve köy işletmelerini düşünelim.

62 Doğu Türkistan halkının rahatsızlıklarına ilave olarak, hatta onu da içine alacak biçimde, bütün bu sürecin yoksullaştırdığı bölgelerdeki yerel toplumsal karşı duruşları düşünelim (bkz. Erik Eckholm, "Where Workers, Too, Rust, Bitterness Boils Over", **New York Times**, 20 Mart 2002, <http://www.nytimes.com/2002/03/20/world/liaoyang-journal-where-workers-too-rust-bitterness-boils-over.html>). (Erişim tarihi. 14 September 2008).

Zira, Çin'deki toplumsal aktörleri merkeze alarak yapılacak büyük bir ıslah ve yerel pazardaki düşük riskli büyük üretimlerin düzenlenmesi yerine, Çin politika yapıcılarının, finansal sermayeyi verimli kılmaya yönelmeleri halinde, politikalarının toplumsal meşruiyetini zamanla tamamen yitireceklerinden, toplumsal ve kültürel sıkıntıların daha da derinleşmesi kaçınılmaz bir hal gibi görünüyor.

Sonuç

Jessop'un terminolojisi içinden, özellikle Doğu Asya'da etkinlik gösteren, yeniliğe ve rekabete odaklı "Schumpeterci post-ulusal çalıştırma devleti", "bir büyüme biçiminde ortaya çıkan farklı momentler arasındaki dengeyi sağlamak ve bunların maliyetlerini ve kriz eğilimlerini toplumsal formasyonun içindeki veya marjinal gruplara, tampon bölgelere, gelecek kuşaklara kaydırmak ve ertelemek"⁶³ yönünde bir eğilime sahiptir. Bu eğilim ve bu eğilimin, devletin birikim ve meşruiyet işlevleri ile ilişkisi, sınıfsal bir nitelik gösterebildiği gibi, kültürel bir içerime de sahiptir. Dolayısıyla finansallaşma sürecinde Çinli emeğe gösterilen ekonomik müsadere ile Doğu Türkistan'daki Türklere gösterilen kültürel müsadere, aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Bu hali yeniden üretecek biçimde, bir yandan devletin düzenleme işlevi, "post" dönemde, artan uluslararasılaşmaya paralel olarak, yeni bir görünüme sahip olan birikim rejimi ile ilişkisini yeniden kurarken; diğer yandan bu ulus-ötesi devlet biçimi, örneğin kentlerin girişimci bir niteliğe haiz olması, kendi kendilerini girişimci olarak tanımlamalarını ve/veya kapitalist rekabetin doğal unsurları olarak kabul edilen işletme içi yönetim mekanizmalarını besler; gerek bölgesel düzeyde ulus-devletler arası, gerekse küresel düzeyde bölgeler arası rekabette konumunu almak/sağlamlaştırmak için, kendini girişimci bir ruh ile donatır. Nitekim, Çin özelinde, 1978 ertesindeki dönemdeki hâkim anlayış, tam da bu ruh hali üzerine oturur. Bir "girişimci kent" olarak Şangay üzerinden, yerel düzeyde ekonomiyi yeniden imajlandırmak ve kente ilişkin yönetim politikalarını devreye sokarak, bir işteşlik retoriği marifetiyle, meşru bir zemin bulmaya çalışmak; aynı imaj üzerinden, bu kez bölgesel ölçekte, siyaset

---

63 Jessop, **a.g.e.**, s. 29.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politigine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

üretmek, bunun en önemli göstergeleridir. Hiç kuşkusuz, bu, bütün kentleri, bölgeleri, kısacası bütün küresel ölçekleri birbirine bağlayan bir yapısal temel olarak, "rekabet" platformunda, üstünlüğü sağlamaya dönük olarak işlev gördüğü takdirde anlamlıdır.

Bu doğrultuda, Keynesyen Refah Devletinden, Schumpeterci Çalıştırma Devletine geçiş –ki Çin'de bu, liberalizmin kendi içindeki bir değişimden ziyade, sosyalizmden piyasa sosyalizme doğru, sosyalizmin kendi içindeki bir dönüşümü imler-, gerek bölge içi gerekse bölgeler arasında, kendi ekonomik alanlarının rekabet edebilirliğini arttırmada aktif olarak rol alan bir "girişimci devlet" formuna doğru bir yöneliştir; yerel düzeyde kent, ulusal düzeyde devlet, küresel düzeyde bölge vasıtasıyla kendisini verimli kılan bir yöneliş... Çin özelinde, devlet, bu forma uygun bir içerikle kendini donatmak için; öncelikle, ihraç ekonomisinin temel gereklerine uygun olarak, piyasa mekanizmasını kurmuş ve yine örgütsel yapıyı bu piyasanın gereklerine uygun bir şekilde yapılandırmıştır. Hemen ardından, bu piyasa ve örgüt yapısı üzerine bina edilebilecek bir tekno-ekonomik yapının inşasına girişmiştir. Bu yapı, kendi kendini var edemeyeceğinden, yeniden üretmeyeceğinden, bu teknolojik yapıyı besleyen bir kültürel değerler silsilesine toplumsal zemin kazandırmış; sosyalizmi, piyasa parantezi içine alarak, "piyasa sosyalizmi" şeklinde kurgulamaya imkân tanımıştır. Bunun paralelinde, piyasayı oluşturan ekonomik katmanlarda değişikliğe gitmiş, mülkiyet yapısını, bu yönde revize etmiştir. Mülkiyet yapısındaki, gün geçtikçe yoğunluğunu arttıran dönüşümün ardından, kâr odaklı olarak işleyen ve pazardaki değişim değerine seslenen sermayeyi verimlik kılmak için, ihtiyaç değerlerini, tüketim pratiklerini dönüştürmüştür.

Zira, küreselleşmenin, bir büyük anlatı olarak kabul edildiği ve bu anlatı ile birlikteliğin, ancak "yapısal rekabet gücü" ile mümkün olduğunun veri olarak alındığı bir süreçte, devletin –yeni- işlevi, bu iki olguyu birbirine eklemekten ibaret olacaktır. Kendisini bu ekonomik işleve indirmediği ölçüde, ulusal ekonomik ve/veya siyasal denge önemini, uluslararası rekabet lehine kaybedeceğinden, ulusal alan içerisindeki emek-istihdam yapısı örneğin, bu

rekabet içinde öğütülür; dolayısıyla artık, pratik anlamda, Jessop'un tanımladığı şekliyle, "siyasetin devletsizleştirilmesi"nden⁶⁴ bahsetmek mümkün hale gelir. Bu mümkünlük içerisinde bir yandan, örneğin ücretin uluslararası alanda bir maliyet olma işlevine ulusal alandaki talep yaratma rolünden daha fazla önem atfedilirken diğer yandan örneğin krediler, tüketim yerine yatırıma yönlendirilip, finans ve sanayi sermayesi arasındaki eşgüdüm arttırılır/sağlamlaştırılır ki; *-yeni-* devlet, kalkınmaya/ihraca dönük *-refaha değilse de-* olarak, emeği "çalıştır"abilsin: Çin'in "piyasa sosyalizm"inin, sosyalist ayağı, gelinen noktada, bu *-çalış(tır)ma-* rolü üstlenen bir devlet anlayışına tekabül eder. Küreselleşmenin mantıksızlık(lar)ı, böylece, devlet eliyle, emek ve onu içinde büyüten kültürel kimlikler üzerinden telafi edilir. Bugün hala, Çin'de zorla çalıştırılan Doğu Türkistan halkının varlığı bir veri olarak alınırsa⁶⁵, bölge halkına yönelik ayrımcı politikaların da, bir yönüyle, ekonomik alan ile politik alan arasında kurulan *-ve yukarıda içerimleri aktarılan-* stratejik bir ilişki etrafında şekillenen bu "çalıştırma rejimi"nin ürünü olduğu söylenebilir.

---

64 Jessop, **a.g.e.**, s. 212 ve 319.

65 Ve hatta Han ve Uygur işçileri arasında her gerilime, ekonomik ve politik bir iştahla bakan iktidar formu düşünüldüğünde...

KAYNAKÇA

- AGLIETTA, Michel, **A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience**, London 1979.
- ARISOY, Ebru, BAYAR, Güzin ve Burak SORANLAR, "Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti", **Dış Ticaret Dergisi**, (Temmuz 2004), s. 1-17.
- ATILGAN, Hasan, "Çin Halk Cumhuriyetinde Katma Değer Vergisi Uygulaması ve İhracatta Vergi İadesi Politikaları". **Maliye Dergisi**, (Eylül 2004), s. 28-37.
- BELEK, İlker, **Postkapitalist Paradigmalar**. İstanbul 1997.
- BURROWS, Roger, GILBERT, N. and A. POLLERT, "Introduction: Fordism, Postfordism and Economic Flexibility", **Fordism and Flexibility Divisions and Change**, (edited by N. Gilbert, R. Burrows and A. Pollert), London 1994, s. 1-13.
- CHİNA DAILY, "Illiteracy returns to haunt country", 02.04.2007, (Erişim tarihi. 01.09.2007), http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-04/02/content_841161.htm.
- DARTAN, Muzaffer, HATİPOĞLU, Esra ve Mehmet DİKKAYA, **ECO Bölgesi-Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**. İstanbul 2002.
- DEİK-Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni (Haziran 2005).
- ECKHOLM, Erik, "Where Workers, Too, Rust, Bitterness Boils Over". **New York Times**. <http://www.nytimes.com/2002/03/20/world/liaoyang-journal-where-workers-too-rust-bitterness-boils-over.html>. 20 Mart 2002, (Erişim tarihi. 14.09.2008).
- ECONOMIST, "**The Dragon and The Eagle**", 30 September 2004, (Erişim tarihi. 01.09.2007), <http://www.economist.com/node/3219358>.

- EKİNCİ, Alper, Çin, Yabancı Sermaye, Türkiye, Ankara 2005.
- EKONOMİST , “Çin 1 Milyon Kişiyi İşinden Etti”, (Haziran 2005).
- EKREM, Erkin, “Çin’in Asya Pasifik Stratejisi ve BOAO Asya Forumu”, **Stratejik Analiz Dergisi**, c. II/13 (Mayıs 2001), s. 53-57.
- FAN, Simon C., “Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı”, **Dış Ticaret Dergisi**, (çev. Bekir Gövdere), (Nisan 1999), s. 102-122.
- GÖKÇE, Deniz ve Metin ERCAN, “Çin’i İyi Tanımak Gerekliyor”, **Stratejik Analiz Dergisi**, (Nisan 2004), s. 67-74.
- GREEN, Stephen, **Reforming China’s Economy A Rough Guide: The China Project**, Cambridge 2003.
- HARVEY, David (2003), **Yeni Emperyalizm**, (çev. Hür Güldü), İstanbul 2003.
- HUNGTINGTON, Samuel P. ve Peter L. BERGER, **Bir Küre Binbir Küreselleşme: Çağdaş Dünya Kültürel Çeşitlilik**, (çev. Ayla Ortaç), İstanbul 2003.
- JESSOP, Bob, **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, (çev. Betül Yazar ve Alev Özkazanç), İstanbul 2005.
- KARACA, Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul 2003.
- KEMENADE, Willem V., Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk, (çev. Armağan Anar), İstanbul 1999.
- KIM, Kyung-won, “Marx, Schumpeter ve Doğu Asya Deneyimi”, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**, (der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner), (çev. E. Özbudun ve L. Köker), Ankara 1994, s. 16-36.

Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politikine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak

- KÖSECİK, Muhammet, "Yerel Yönetim Teorileri ve Merkez-Yerel Yönetim İlişkilerindeki Merkezileşme: Thatcher Dönemi", Çağdaş Yerel Yönetimler cilt.9/1 (2000), s. 25-42.
- KUMAR, Krishan, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, (çev. Mehmet Küçük), Ankara 1999.
- MAGDOFF, Harry, **Küreselleşme ve Yaklaşan Sosyalizm**, (çev. Barış Baysal), İst. 2008.
- MORRISON, Wayne M., **China's Economic Conditions**, CRS Issue Brief for Congress Congressional Research Service, The Library of Congress, U.S. 2005.
- NTVMSSNBC, "**Dev Uyandı, Dünyayı Sallıyor-2**", 26 Şubat 2004 (Erişim tarihi. 01.09.2007), <http://www.ntvmsnbc.com/news/258901.asp>.
- OK, Selçuk T. ve Atilla İmrahur İLYAS, Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması, İstanbul 1998.
- PETRAS, James, **China: Is High Growth–High Risk Liberalization the Only Alternative?** http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=14006, Eylül 2007 (Erişim tarihi. 13.11.2007).
- SCALAPINO, Robert A., **The Politics of Development: Perspectives on Twentieth-Century Asia**, Cambridge 1989.
- SHI, Qin, Çin, İstanbul 1997.
- SÖNMEZ, Attila, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**, İstanbul 2003.
- TAYMAZ, Erol, "Kriz ve Teknoloji", **Toplum ve Bilim** (1993), s. 56-61.
- WOOD, Ellen M., **Sermaye İmparatorluğu** (çev. Sami Oğuz), Ankara 2006.

- WORLD BANK, **World Development Indicators**. Washington D.C. 2005.
- YILDIRMAZ, Sinan, “Çin’in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu”, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, (der. Deniz Ü. Arıboğan), İstanbul 2001.
- YILMAZ, Rasim ve Cüneyt KOYUNCU, Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenemeyen Yükselişi, Bursa 2005.